

УДК 343.8

Скибіцький Б. А.,

bogdanskibckii@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4861-9289

Researcher ID: G-7934-2019

*старший викладач кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

Олашин М. М.,

olashynm@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9077-4805

Researcher ID: E-9762-2019

*к.ю.н., доцент, завідувач кафедри теорії держави та права юридичного факультету,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

Голинська М. І.,

mariana.yasinska@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5865-5910

Researcher ID: G-9550-2019

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії держави та права юридичного факультету,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. *Кримінальна протиправність неповнолітніх залишається непоборною силою протягом декількох століть, а наприкінці минулого ХХ століття відмічено її зростання.*

Кримінально-правові заходи протидії кримінальній протиправності неповнолітніх не є основними. Не можна не враховувати, що зростання кримінальної протиправності неповнолітніх відбувається в умовах інтенсивного соціального розширення суспільства, суттєвого зниження життєвого рівня значної частини населення, несприятливого розвитку сімейно-шлюбних відносин, росту різних проявів жорстокого поводження з неповнолітніми. В такій обстановці першочергове значення мають соціальні, економічні та профілактичні заходи. Однак, коли кримінальне правопорушення вже вчинене, виникає питання про кримінальну відповідальність неповнолітнього. У кримінально-правових доктринах різних країн тривають пошуки оптимальних відповідей на питання про: особливості призначення та межі кримінальної відповідальності для різних вікових груп; вплив особливостей психіки дітей, її патологічних відхилень на призначення покарання; базові та спеціальні критерії обрання окремих видів покарання до неповнолітніх у законодавстві та правозастосовчій практиці; співвідношення призначення покарання із заходами ювенальної юстиції. Окремою проблемою є питання про те, на якому віковому етапі та рівні розвитку інтелекту і волі особа стає суб'єктом кримінально-правових відносин і може нести відповідальність за кримінальне правопорушення. У даній статті зроблено спробу проаналізувати особливості застосування покарань щодо неповнолітніх, окремі аспекти щодо фактів, які впливають на призначення покарання. Проведено аналіз Розділу XV Кримінального кодексу України та особливості його застосування на практиці. Зроблено висновок про застосування покарання до неповнолітнього суду слід застосовувати і норми Розділу XV Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *неповнолітній, покарання, кримінальне правопорушення, вирок, захист прав особи, виконання покарання.*

Skibytskyi B. A.,

bogdanskiybckii@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4861-9289

Researcher ID: G-7934-2019

*Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Procedure of the Faculty of Law,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Olashyn M. M.,

olashynm@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9077-4805

Researcher ID: E-9762-2019

*PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Theory of State and Law of the Faculty of Law,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Holynska M. I.,

marianna.yasinska@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5865-5910

Researcher ID: G-9550-2019

*PhD in Law, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory of State and Law
of the Faculty of Law,
Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

CERTAIN ASPECTS OF THE APPLICATION OF CRIMINAL PUNISHMENTS TO MINORS

Abstract. *Criminal delinquency of minors has remained an irresistible force for several centuries, and at the end of the last 20th century, its growth was noted.*

Criminal-legal measures to counter the criminal delinquency of minors are not the main ones. One cannot ignore the fact that the growth of juvenile delinquency occurs in conditions of intense social stratification of society, a significant decrease in the standard of living of a large part of the population, the unfavorable development of family and marital relations, and the growth of various manifestations of cruel treatment of minors. In such an environment, social, economic and preventive measures are of primary importance. However, when a criminal offense has already been committed, the question of criminal liability of a minor arises. In the criminal legal doctrines of various countries, the search for optimal answers to questions about: specifics of the purpose and limits of criminal responsibility for different age groups continues; the influence of the characteristics of children's psyche, its pathological deviations on the appointment of punishment; basic and special criteria for choosing certain types of punishment for minors in legislation and law enforcement practice; correlation of sentencing with restorative justice measures. A separate problem is the question of at what age stage and level of development of intellect and will a person becomes a subject of criminal legal relations and can bear responsibility for a criminal offense.

Key words: minor, punishment, criminal offense, sentence, protection of personal rights, execution of punishment.

JEL Classification: K 14

DOI: <https://doi.org/110.36477/2616-7611-2022-12-07>

Постановка проблеми. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання неповнолітніх є завжди актуальними. Відомо, що кримінально-виконавчі установи та практика державного примусу не можуть бути визнані оптимальними засобами виховання неповнолітніх. Поряд з цим понад п'ять тисяч неповнолітніх осіб щороку в Україні засуджується за різні кримінальні правопорушення.

Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, закон, по-перше, забезпечує їх посилену кримінально-

правову охорону, по-друге, передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у преамбулі якої зазначається, що неповнолітні, у зв'язку з їх фізичною і розумовою незрілістю, потребують спеціальної охорони і захисту, включаючи належний правовий захист [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній кримінально-правовій науці до інституту кримінального покарання, а також

проблем його призначення неповнолітнім зверталися багато відомих учених, у числі яких можна назвати з М.І. Бажанова, В.М. Бурдіна, Г. С. Гаверова, Т.І. Гончар, В.О. Глушкова, В.М. Дрьоміна, Т.А. Денісову, Г.І. Забрянського, А.Ф. Зелінського, І.І. Карпеця, О.В. Козаченко, Г.А. Крігера, Н.Ф. Кузнєцову, Н.С. Лейкіну, Е.Б. Мельникову, Г.М. Мінковського, В.О. Навроцького, Є.С. Назімко, І.С. Ниючи, Л.А. Прохорова, Є.Ю. Полянського, О.О. Северина, М.А. Скрябіна, В.М. Стручкова, Ю.М. Ткачевського, А.П. Тузова, І.Я. Фойніцького, М.Д. Шаргородського та ін.

Постановка завдання. Основним завданням даного дослідження є проаналізувати особливості застосування окремих покарань до неповнолітніх за Кримінальним кодексом України та Кримінально-виконавчим кодексом України за вчинення кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) є значна кількість статей, що передбачають кримінальні правопорушення, потерпілими від яких можуть виступати лише неповнолітні (чи окремі їх категорії), або ж караність яких посилюється при вчиненні їх щодо неповнолітніх. Потерпілий, який характеризується відповідними рисами, є ознакою основних або кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів низки кримінальних правопорушень.

Разом із посиленням кримінально-правового захисту неповнолітніх Кримінальний Кодекс України передбачає специфіку вирішення цілої низки питань відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені самими неповнолітніми. Такі норми об'єднані у розділі XV Загальної частини КК України [3].

В чинному КК України вперше виділено **розділ (XV), присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх**. Встановлюючи ці особливості законодавець виходив з того, що норми даного розділу повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили злочин [3].

Необхідність виокремлення спеціальних норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх обумовлена принципами справедливості, гуманізму, економії кримінальної репресії. Особливості психології неповнолітніх, зокрема їх схильність до сприйняття стороннього впливу, з одного боку, спонукають максимально обмежувати їх спілкування з повнолітніми злочинцями, які розміщуються в окремих установах з відбу-

вання покарання, а з другого, – дає змогу обмежитися щодо таких осіб порівняно більш м'якими заходами, достатніми для забезпечення їх виправлення і ресоціалізації. Суспільство не має права висувати до неповнолітніх такі самі суворі вимоги, як до своїх дорослих членів. Тому часто щодо неповнолітніх достатніми є міри виховно-педагогічного, а не карального характеру.

Неповнолітніми визнаються особи, які досягли віку кримінальної відповідальності (тобто 16 років, а в передбачених КК України випадках 14 років), але яким ще не виповнилося 18 років.

Ст. 98 КК України передбачає вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього. Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК України **п'ять основних видів покарання**: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) арешт; 5) позбавлення волі на певний строк. Згідно з ч. 2 ст. 98 КК України **два додаткових види покарання**: 1) штраф; 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [3]. Це вдвічі менше порівняно з переліком основних та додаткових покарань, які можуть застосовуватись до дорослих осіб за вчинення ними злочинів. Майже всі види застосовуваних до неповнолітніх покарань (за винятком позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання) мають свої особливості порівняно з аналогічними видами покарань, застосовуваних до дорослих осіб. Загальна і основна їх особливість – менший розмір. Виходячи з положень ст. 98 КК України, до неповнолітніх не можуть застосовуватися: конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі, а щодо осіб, які на час постановлення вироку не досягли 16-річного віку, – також громадські і виправні роботи, арешт. Не можуть бути призначені неповнолітнім і такі специфічні покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні. У тих випадках, коли вказані покарання передбачені санкцією статті Особливої частини КК України, за якою засуджується неповнолітній, вони не призначаються, а натомість суд обирає покарання з інших, які названі в ст. 98 КК України. Не можуть бути призначені неповнолітньому покарання, не вказані у ст. 98 КК України, і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за вчинене кримінальне правопорушення (відповідно до ч. 1 ст. 69 КК України) [3].

Штраф може застосовуватись не до всіх неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, а лише до тих, які мають самостійний доход, власні кошти або майно (ч.1 ст. 99 КК України). Кримінальне покарання має особистісний характер. Тому закон передбачає певні заходи проти того, щоб штраф, призначений неповнолітньому, сплачувався за нього батьками чи іншими особами. З цією метою встановлено, що штраф застосовується лише щодо неповнолітніх, які можуть його сплатити за рахунок свого доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення. Самостійний доход неповнолітнього може складатися із заробітної плати при постійній чи тимчасовій роботі, що регулюється положеннями трудового законодавства, доходу від підприємницької діяльності, відсотків від акцій тощо. Власними коштами неповнолітнього можуть бути кошти на вкладах у банки, подаровані неповнолітньому чи одержані ним у спадок тощо. Власне майно – те, власником якого є неповнолітній (куплене ним, подароване чи залишене йому у спадок), в тому числі майно, що перебуває у спільній власності (стягнення штрафу може бути обернене на нього при можливості виділення долі неповнолітнього в натурі або в грошовому виразі і в межах цієї долі). Не може бути стягнення штрафу обернене на майно, що входить у Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком. Мінімальний розмір штрафу, який призначається неповнолітнім, відповідно до положень ст. 53 КК України складає 30 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Незважаючи на розмір санкції, яка передбачає покарання за вчинений неповнолітнім злочин, навіть у випадку передбачення покарання у виді штрафу понад 3 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, максимальний розмір штрафу для зазначеної категорії осіб становить 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. При призначенні кінцевого розміру покарання враховується майновий стан неповнолітнього. Штраф як вид покарання призначається до неповнолітніх як основне, так і додаткове покарання. Як додатковий вид покарання штраф до неповнолітніх застосовується лише в сукупності з іншим видом кримінального покарання. У разі відсутності у неповнолітнього самостійного доходу, власних коштів чи майна, на яке може бути звернено стягнення при вчиненні ним злочину, санкція якого передбачає лише основне покарання у виді штрафу понад 3 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, Кримінальний Кодекс допускає можливість застосування покарання

у виді громадських робіт або виправних робіт. Так, до неповнолітнього віком від 16 до 18 років призначаються громадські роботи на строк від 30 до 120 годин, які полягають у виконанні ним робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати 2 годин на день.

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від 2 місяців до 1 року. При цьому неповнолітній на момент призначення покарання з дотриманням відповідних вимог законодавства про працю повинен бути прийнятим на роботу за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає принаймні тривалості призначеного покарання. Не може призначатися таке покарання тим неповнолітнім, при прийнятті яких на роботу не дотримано вимог трудового законодавства або які виконують роботу за цивільно-трудовим договором чи працюють тимчасово на термін, менший від тривалості виправних робіт. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 відсотків.

У ч.1 ст.100 КК України йдеться про громадські роботи, а у ч.2 ст. 100 – про виправні роботи. Кожний з цих двох видів покарання може бути призначений неповнолітньому в віці від 16 до 18 років. Громадські роботи є основним видом покарання і в санкціях статей Особливої частини КК передбачені лише за злочини невеликої тяжкості. Строк громадських робіт від 30 год. до 120 год., а тривалість їх відбування неповнолітніми у вільний від роботи та навчання час – не більше 2 год. на день, тобто вдвічі менші, ніж для дорослих осіб. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року та розмір відрахувань із заробітку в дохід держави від 5 до 10 відсотків, тобто вдвічі менші для неповнолітніх, ніж для дорослих, які вчинили кримінальні правопорушення. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому, який на момент призначення покарання з дотриманням відповідних вимог законодавства про працю прийнятий на роботу за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає принаймні тривалості призначеного покарання. Не може призначатися таке покарання тим неповнолітнім, при прийнятті яких на роботу не дотримано вимог трудового законодавства, або які виконують роботу за цивільно-трудовим договором чи

працюють тимчасово, на термін, менший від тривалості виправних робіт. Виправні роботи призначаються неповнолітнім, які досягли 16-річного віку. Ухилення від відбування громадських або виправних робіт є злочином проти правосуддя, передбаченим ч. 2 ст. 389 КК України.

Арешт є основним видом покарання і може застосовуватись за проступки, санкція норми за вчинення якого передбачає таке покарання. Суд може застосувати арешт лише до тих неповнолітніх, яким на день постановлення вироку виповнилось шістнадцять років. Строк арешту як виду покарання для неповнолітніх суттєво менший, ніж для дорослих: нижня його межа менша вдвічі (15 діб), а верхня – в чотири рази (не більше 45 діб). Конкретний строк арешту визначає суд в межах санкції статті Особливої частини КК України. Арешт неповнолітні відбувають в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України – це арештні доми, де неповнолітні тримаються роздільно (ч. 2 ст. 15 КВК України) [4].

Позбавлення волі на певний строк, щодо неповнолітніх, є найтяжчим покаранням з тих, які можуть застосовуватись до неповнолітніх. Строки позбавлення волі неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, в КК України диференційовані залежно від категорії кримінального правопорушення. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах. За чинним Кримінально-виконавчим кодексом України це виховні колонії (ст. 19 КВК України) [4].

Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

2) за нетяжкий злочин – на строк не більше чотирьох років;

3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років;

4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років;

5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до п'ятнадцяти років.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – це додаткове покарання, яке може бути застосоване судом до неповнолітнього правопорушника. Реально цей

вид покарання може бути застосований щодо неповнолітніх у віці 16-17 років, оскільки саме в цьому віці вони фактично набувають юридичних прав займатися торговельною діяльністю, мати постійну роботу чи обіймати посади в навчальних закладах або громадських організаціях. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може стосуватися такої посадової або іншої діяльності неповнолітнього, при здійсненні якої або у зв'язку з якою було вчинене протиправне діяння.

При визначенні строку позбавлення неповнолітнього права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання суд має виходити з того, що цей строк є таким же, як і для дорослих правопорушників, – від 1 до 3 років (ст. 55 КК України) [3].

Специфіка підходу до призначення покарання неповнолітнім, які вчинили злочини, відображена в ст. 103 КК України. Призначаючи покарання неповнолітньому, суд має, в першу чергу, керуватися загальними засадами призначення покарання, викладеними у статтях 65-67 КК України та обов'язково враховувати такі положення: 1) умови життя та виховання неповнолітнього; 2) вплив дорослих; 3) рівень розвитку неповнолітнього; 4) інші особливості особи неповнолітнього.

Враховання умов життя та виховання неповнолітнього включає оцінку матеріального становища сім'ї, взаємовідносини в сім'ї, з якою проживає неповнолітній, наявність батьків, їх поведінку, виконання ними обов'язків по вихованню неповнолітнього, наявність сварок, бійок, інших негативних проявів грубості, жорстокості до неповнолітнього; ставлення неповнолітнього до свого найближчого оточення, оцінка поведінки його оточення, умов та способів проведення дозвілля, канікул неповнолітнім; оцінка якості організації навчально-виховного процесу в навчальному закладі, де навчався неповнолітній, ставлення до нього з боку педагогів та колективів.

Ці обставини мають враховуватись судом при виборі міри покарання та ступеня його тяжкості (як і при вирішенні інших питань, зокрема, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності чи від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру). Як показують дані педагогіки та психології, а також судова практика, є суттєва особистісна різниця між неповнолітніми віком 14-15 та 16-17 років, що теж має бути предметом уваги кримінального провадження щодо неповнолітнього.

Відповідно до вимог п. 2 ч.1 ст. 485 КПК України при провадженні досудового слідства та розгляді в суді кримінального провадження щодо неповнолітнього необхідно з'ясувати стан його здоров'я та загального розвитку. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічним захворюванням, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними. Якщо неповнолітній не міг усвідомлювати своїх дій або/та керувати ними, треба констатувати відсутність його вини при вчиненні забороненого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, а значить відсутність у вчиненому складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності. Притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності становило б об'єктивне інкримінування – відповідальність без вини. Якщо ж здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними певною мірою у розумово відсталого неповнолітнього збереглась, кримінальна відповідальність за вчинене ним кримінальне правопорушення не виключається, але має бути індивідуалізована.

Дійшовши висновку про необхідність призначення неповнолітньому реального покарання, суд має це зробити у межах, встановлених у санкції статті Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 65), виходячи з принципу його необхідності й достатності для виправлення особи та попередження нових кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 65).

Вийти за межі санкції статті Особливої частини КК України суд може при призначенні покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або вироків. Остаточне покарання у виді позбавлення волі в таких випадках не може перевищувати п'ятнадцяти років (ч. ст. 103) [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Сучасна кримінальна політика України зорієнтована на посилення протидії тяжким і особливо тяжким злочинам при одночасному пом'якшенні кримінальної відповідальності за не тяжкі злочини. Демократичні перетворення в Україні зумовили кардинальні зміни деяких принципових положень кримінальної політики. Серед її основоположних ідей стали визнаватися, в першу чергу, гуманізм і лібералізм. Проте, ідеї лібералізації і гуманізації правозастосовної практики у напрямку протидії злочинності повинні бути співвіднесені з сучасними реаліями і тенденціями практики диференціації відповідальності та індивідуального підходу до різних

категорій злочинів і злочинців. Насамперед це стосується протидії злочинності неповнолітніх та питань справедливого поведіння з останніми.

Необхідність виокремлення спеціальних норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх обумовлена принципами справедливості, гуманізму, економії кримінальної репресії. Особливості психології неповнолітніх, зокрема їх схильність до сприйняття стороннього впливу, з одного боку, спонукають максимально обмежувати їх спілкування з повнолітніми злочинцями, які розміщуються в окремих установах з відбування покарання, а з другого, – дає змогу обмежитися щодо таких осіб порівняно більш м'якими заходами, достатніми для забезпечення їх виправлення і перевиховання. Суспільство не має права висувати до неповнолітніх такі самі суворі вимоги, як до своїх дорослих членів. Тому часто щодо неповнолітніх достатніми є міри виховно-педагогічного, а не карального характеру. В чинному КК України вперше виділено розділ (XV), присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Встановлюючи ці особливості законодавець виходив з того, що норми даного розділу повинні сприяти врахуванню вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення.

У розділі XV КК України передбачено лише особливі, менш суворі, більш гуманні умови кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення порівняно з дорослими правопорушниками. Окрім цього розділу особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх знаходять відображення і в деяких нормах інших розділів Загальної частини КК України, а саме IV КК України – щодо віку кримінальної відповідальності (ст. 22), X – щодо незастосування таких покарань, як обмеження волі (ч. 3 ст. 61) та довічне позбавлення волі (ч. 2 ст.64) до неповнолітніх, а виправних робіт (ч. 2 ст. 57) та арешту (ч. 3 ст. 60) до неповнолітніх, які не досягли 16 років, XI – щодо врахування вчинення злочину неповнолітнім як обставини, що пом'якшує покарання (п. 3 ч. 1 ст. 66) [3].

Разом з тим розділ XV КК України знаходиться в єдиній системі КК, є складовою Загальної частини КК України, і його норми нерозривно пов'язані з її основними положеннями щодо завдань кримінального закону, підстав кримінальної відповідальності (підстава кримінальної відповідальності у неповнолітніх єдина з дорослими – вчинення особою суспільно

небезпечно діянню, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК (ч. 1 ст. 2). Необхідним компонентом суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є вина. Якщо внаслідок розумової відсталості, не пов'язаної з психічним захворюванням, неповнолітній не міг усвідомити значення своїх дій або/та не міг керувати ними (на необхідності з'ясування стану здоров'я та розумового розвитку неповнолітнього наголошує ст. 485 КПК України) [5], у вчиненому ним суспільно-небезпечному діянні відсутня вина, а значить і склад кримінального правопорушення як підстава для притягнення до кримінальної відповідальності), дії закону про кримінальну відповідальність у просторі та часі, поняття кримінального правопорушення та класифікація кримінальних правопорушень, стадій вчинення умисного кримінального правопорушення, співучасть у кримінальному правопорушенні, обставин, які виключають кримінальну протиправність діянню та інших загальних положень, що однаковою мірою стосуються як повнолітніх, так і неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Інакше кажучи, існує потреба в зверненні до загальних норм КК України, що регулюють певні кримінально-правові відносини, та спеціальних норм розділу XV КК України для врахування специфіки відповідальності неповнолітніх (при кримінально-правовій оцінці неповнолітніх та вирішенні питання про методи державного реагування на них).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. Ратифікована Україною 27 лютого 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Кримінальний кодекс України : Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Антипов В. Проблеми застосування до неповнолітніх певних видів кримінального покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 8. С. 134-137.
7. Костенко О. Ю. Питання кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Львівський інститут внутрішніх справ*. 2003. № 2 (1). С. 240-242.
8. Коталейчук С. П. Особливості притягнення неповнолітніх до юридичної відповідальності. *Науковий вісник КНУВС*. 2006. Вип. 4. С. 76-85.
9. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.І. Борисова, В.Я. Тація та В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. 528 с.
10. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина (у схематичних діаграмах) : навч. посіб. / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. К. : «Центр учбової літератури, 2015. 321 с.
11. Шалгунова С. А. Кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2005. № 2. С. 58-63.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Ofitsijnyj tekst. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Konventsiiia pro prava dytyny vid 20 lystopada 1989 r. Ratyfikovana Ukrainoiu 27 liutoho 1991 r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Kryminal'nyj kodeks Ukrainy : Ofitsijnyj tekst. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Kryminal'no-vykonavchij kodeks Ukrainy : Ofitsijnyj tekst. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
5. Kryminal'nyj protsesual'nyj kodeks Ukrainy : Ofitsijnyj tekst. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Antypov V. Problemy zastosuvannia do nepovnolitnikh pevnykh vydiv kryminal'noho pokarannia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2004. № 8. S. 134-137.
7. Kostenko O. Yu. Pytannia kryminal'noi vidpovidal'nosti nepovnolitnikh. *L'vivs'kyj instytut vnutrishnikh sprav / Visnyk*. 2003. № 2 (1). S. 240-242.
8. Kotalejchuk S. P. Osoblyvosti prytyahennia nepovnolitnikh do iurydychnoi vidpovidal'nosti. *Naukovyj visnyk KNUVS*. 2006. Vyp. 4. S. 76-85.
9. Kryminal'ne pravo Ukrainy : Zahal'na chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. V.I. Borysova, V.Ya. Tatsiia ta V.I. Tiutiuhina. 5-te vyd., pererobl. i dopov. Kh. : Pravo, 2015. 528 s.
10. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Zahal'nata Osoblyva chastyna (u skhematychnykh diahramakh) : navch. posib. / A.V. Savchenko, Yu.L. Shuliak. K. : «Sentr uchbovoi literatury, 2015. 321 s.
11. Shalgunova S. A. Kryminal'na vidpovidal'nist' ta pokarannia nepovnolitnikh. *Pravo i suspil'stvo*. 2005. № 2. S. 58-63.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2022